

Мовні характеристики людини через призму конотації (зіставний аспект)

Л. В. Дробаха

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського
Corresponding author. E-mail: ldrobacha@rambler.ru

Paper received 21.05.17; Accepted for publication 01.06.17.

Анотація. Стаття присвячена питанням виявлення специфічних особливостей менталітету носіїв різних мов. Шляхом зіставного аналізу виявлено спільні та національно-специфічні особливості вживання назв природних феноменів у конотативних значеннях, які містять характеристики людини у суспільстві. Проведено кількісний аналіз вживання назв природних феноменів у зіставному аспекті в українській, німецькій, англійській та французькій мовах.

Ключові слова: зіставний аналіз, природний феномен, конотація, характеристики людини, національне світосприйняття.

Вступ. Виникнення необхідності досліджень різних мовних просторів було і залишається пов'язаним зі зростаючою зацікавленістю дослідників до зіставлення тих мовних пластів, які в своєму зрізі виявляють неповторні риси менталітету носіїв як споріднених, так і неспоріднених мов. У роботах по зіставленню неспоріднених мов простежується тенденція до виявлення у зіставлених фрагментах конкретних родзинок у специфіці культури і світосприйняття етносів. У деяких роботах в центрі уваги знаходиться певний компонент значення. В українській та англійській мовах проведено зіставний ідеографічний опис фразеологічних одиниць із антропним компонентом значення (Колеснікова І.Є.). В іспанській та українській мовах досліджено семантику фразеологізмів із соматичним компонентом та встановлено етнокультурні архетипні моделі й універсальні стереотипні моделі іспанських і українських соматичних прислів'їв (Шевелюк В.А.); проведено структурно-семантичну характеристику лексики на позначення віку людини в зазначених мовах (Проценко І.Ю.). В англійській, польській та українській мовах проаналізовано спільні та відмінні джерела лінгвокультурної інформації фразеологізмів з онімним компонентом (Заваринська І.Ф.). Оцінні значення, на яких у дослідженнях також робиться акцент, акумулюють у собі певні асоціації мовців і віддзеркалюють разом з цим і визначені моделі поведінки. Зокрема, в англійській та українській мовах досліджено оцінні неологізми кінця ХХ-початку ХХІ століття та встановлено кореляції між структурними типами та знаком оцінки інновацій у зіставлених мовах вказаного періоду (Островська Ю.К.).

Р. Шор зазначає, що мова не є натуральним природним проявом відомої здатності людського організму; мова – це соціальний продукт цієї здатності і соціальна передумова для прояву цієї здатності у індивіда, культурне знаряддя, яке було створено і передається громадою, колективом [6, с. 45]. Більшість освічених людей мають вже сформовану думку про мову. Вони знають, що це найважливіший продукт людської культури, квінтесенція нашої здатності використовувати символи і безпрецедентний біологічний феномен, що раз і назавжди відокремив людей і інших тварин. Вони знають, що мова пронизує думку, змушуючи носіїв різних мов по-різному трактувати реальність [4, с. 10]. **Метою** цієї статті є дослідження та виявлення спільних і національно специфічних особливостей вживання назв природних феноменів у конотативних значеннях, які містять характеристики людини у суспільстві.

Проаналізувавши вживання назв природних явищ у прямих та переносних значеннях, було виокремлено окрему групу, в якій дані назви вживаються для характеристики рис характеру, вигляду, соціального статусу людини. В своїй більшості ці значення є конотативними, які містять емоційний компонент для підсилення оцінки тієї чи іншої риси людини. Відомо, що мова є засобом накопичення соціального досвіду, а емоції є частиною цього досвіду. Будь-який досвід людства, в тому числі і емоціональний, закріплюється в мовних одиницях, і при їх використанні у мовленні людина кодовано виражає і сприймає емоції [5, с. 51].

Серед значень з позитивною конотацією виявляємо спільні, які характеризують:

людину, яка **вміє підлаштуватися, має нюх:**

нім. **Wind er weiß mit jedem Winde zu segeln** – він вміє пристосуватися до будь-яких умов [8] – *фр. vent sentir le vent* – знати, звідки вітер віє; *aller le nez au vent 1) avoir le nez en l'air* тримати ніс за вітром; *aller selon vent 1) плести, йти за вітром, 2) пристосовуватися до обставин; flairer le vent 1) орієнтуватися в обставинах, 2) мати тонке почуття; observer de quel côté vient le vent* слідкувати, звідки вітер дме; *prendre le vent 2) тримати ніс за вітром* [8] та

щасливу людину:

нім. **Wolke auf Wolke sieben schweben** (überglücklich, in Hochstimmung sein) *розм.* бути на сьомому небі (від щастя) [8] – *англ. cloud be on a cloud* бути дуже щасливим, очманіти від щастя або вдачі; ≈ бути на сьомому небі (від щастя); *on cloud seven 9) розм.* безмежно щасливий; ≈ на сьомому небі; *she's off on Cloud Seven – doesn't even know we exist.* – Вона на сьомому небі. І нашого існування просто не помічає [8].

Природні, культурні або соціальні умови призводять до формування своєї картини світу у представників різних етносів, тому і виникають специфічні асоціації, культурні стереотипи, які відрізняються і в мові, і в моделях поведінки різних народів. Погоджуємося з І. Марковіною, що мабуть можна говорити про існування сигналів специфіки чужої культури, які є лакунами лише в тому сенсі, що вони екзотичні, але при цьому зрозумілі і легко впізнаються носіями іншої культури [3, с. 77]. Національну специфіку в аналізованій групі відображають наступні значення з позитивною конотацією:

щаслива людина:

♦ *фр. vent avoir vent et marée, avoir le vent en poupe* бути в сприятливих умовах, мати всі засоби до успіху;

être au-dessus du vent il est au-dessus du vent – розм. він може нічого не боятися [8];

моторна, завзята:

♦ *англ. thunder to steal smb's thunder* 1) скористатися чужою ідеєю раніше її автора 2) випередити когонебудь, перехопити пріоритет, ініціативу [8];

♦ *фр. pluie faire la pluie et le beau temps* – вершити всі справи, всім вертїти; робити погоду; задавати тон; користуватися великим впливом [8];

лідер:

♦ *англ. whirlwind to ride the whirlwind* тримати в руках і направляти що-небудь [8];

людина з твердим, сильним характером:

♦ *англ. whirlwind ride the whirlwind* приборкати стихію, приборкати бурю, упоратися з ворожими силами, бути господарем положення [8];

♦ *фр. orage faire tête à l'orage* виявити твердість духу [8];

♦ *фр. vent c'est un homme qui s'est frotté à tous les vents* – він бувала людина; *contre vent et marée* 1) проти течії 2) наперекір стихіям, незважаючи ні на що; *chasser au vent, dans le vent, aller à bon vent* – йти по духу, проти вітра; *gagner au vent мор.* йти до мети незважаючи на зустрічний ветер [8];

модна, сучасна:

♦ *фр. vent être dans le vent* – йти в ногу зі століттям; не відставати від моди, від свого часу [8];

успішна:

♦ *фр. vent être au vent de sa bouée* успішно вести свої справи, процвітати [8];

цілеспрямована:

♦ *фр. vent faire du vent dans les voiles* 2) підганяти, допомагати успіху [8];

має переваги:

♦ *фр. vent avoir le dessus du vent* мати перевагу над ким-небудь; здолати когонебудь [8];

досвідчена:

♦ *фр. pluie n'être pas tombé de la dernière pluie* розм. не з неба звалитися, бути досвідченим, знати що до чого [8];

невинувата:

♦ *фр. neige être blanc comme neige* бути, вважатися зовсім невинуватим; *sortir blanc comme neige* 1) бути повністю виправданим; 2) (*s'en tirer blanc comme neige*) вийти сухим з води [8];

у гарній спортивній формі:

♦ *фр. tonnerre marcher le tonnerre спорт.* бути в гарній спортивній формі [8].

Цікаво відмітити, що деякі лексичні одиниці мають декілька значень, кожне з яких з одного боку відображає зміст виразу з цією лексичною одиницею, а з іншого боку – ситуативність вживання цього виразу. Наприклад, *англ. thunder to steal smb's thunder*; *фр. neige sortir blanc comme neige, s'en tirer blanc comme neige*. Л. Блумфільд, зокрема, зазначав, що центральні значення стають оказіональними у тих випадках, коли та або інша ситуація відрізняється від ідеальної ситуації, що відповідає усьому обсягу значення даної форми. Таким чином, якщо мовець чув форму лише в одному оказіональному значенні або в серії оказіональних значень, він буде вживати цю форму лише в схожих ситуаціях: його навичка може відрізнитися від навички інших мовців [1, с. 472].

Аналізуючи значення з позитивною та негативною конотацією, відзначаємо, що дві третини належить останнім з негативним забарвленням. Деякі з них утворюють еквіваленти-відповідники в зіставлених мовах. Наприклад, в українській, німецькій, англійській та французькій лінгвокультурах про *наївну* та *дивакувату* людину скажуть наступне: *укр. хмара* *Витати у хмарах, Заноситись за хмари, Жити у хмарах* – бути мрійником, сприймаючи дійсність наївно, нереально [7, I, с. 507] – *нім. Wolke in den Wolken schweben* – витати в хмарах; бути дивним [8] – *англ. cloud to have one's head in the clouds, to be in the clouds* – витати в хмарах [8] – *фр. nuée se perdre dans les nuées* витати в хмарах [8].

Спільні значення виявляємо також у характеристиці *марнотрата*: *укр. вітер* *Кидати (пускати і т. ін.) на вітер гроші (заробіток і т. ін.)* – даром, марно витратити гроші, заробіток тощо [7, I, с. 687] – *фр. vent avoir vent dedans* бути марнотратом [8];

розлюченої людини: *нім. Donner Donner und Blitz schleudern* – вергати громи [8] – *фр. foudre lâcher ses foudres* випліскувати свій гнів, обурюватися; *porter la foudre et le feu* вносити розбрат [8];

нетверезої людини: *англ. wind be in the wind жарг.* підпити, бути напідпитку; *I am not in the wind...* – Я не напідпитку... [8] – *фр. vent avoir du vent dans les voiles* розм. 1) підпити, бути напідпитку 2) досягати успіху [8].

Національне світосприйняття українського, німецького, англійського та французького народів відображають значення, які не мають еквівалентів-відповідників в аналізованих мовах. Слушною є думка, що у кожній національній культурі можна виявити специфічні риси, які відіграють особливо важливу роль у формуванні національного характеру і національного менталітету. Такі риси ми пропонуємо називати культурно-етнічними домінантами. Саме ці домінанти детермінують національні особливості поведінки, світосприйняття і світооцінювання [2, с. 180]. Серед проаналізованих значень з негативною конотацією наступні переважають чисельно, зокрема, в характеристиках *недоладної, безглуздої* людини:

англ. wind to catch the wind in a net – переливати з пустого в порожнє, займатися марною справою [8];

англ. cloud be lost in the clouds заплутатися в аргументації; \approx напустити туману *In the course of his long speech he got lost in the clouds.* – Промова його була довгою і доволі заплутаною [8];

фр. vent brasser [remuer] du vent – розм. дарма метушитися;

se battre contre les moulins à vent боротися з вітряними млинами (з роману Сервантеса «Дон-Кіхот»);

semer sur le vent заст. будувати на піску, дарма працювати; займатися даремною справою, без користі старатися;

moudre du vent розм. решетом воду носити;

pisser contre le vent плювати проти вітру; шкодити самому собі;

jeter sa poudre au vent стріляти навмання, дарма витрачати порох;

vent ne trouver que du vent – нічого не знайти, залишитися на бобах [8];

фр. **pluie fin comme Gribouille qui se met dans l'eau de peur de la pluie** ≈ йолоп, все навиворіт [8]

легковажної людини:

укр. **вітер Вітер у голові [грає] в кого** – хтось легко-важний, несерйозний;

Вітром підбитий б) про несерйозну, легковажну людину;

На вітер говорити (кидати слова і т.ін.) – даремно, марно говорити [7, I, с. 687];

фр. **vent aller où le vent vous pousse** їти навмання;

faire le vent et la tempête робити як заманеться;

gober du vent 1) ловити гав 2) вірити всьому;

avoir plutôt l'air d'un con que d'un moulin à vent про-мати вид безнадійного дурня;

corde à tourner le vent шутк. а ось з цим можна змі-нити вітер (розіграш наївної людини);

jeter sa flamme aux vents розтрачувати свій запал; па-лати в полум'ї пристрастей [8]

фр. **neige s'en soucier comme des neiges d'antan** пік-луватися, турбуватися про що-небудь як про торішній сніг, не мати що-небудь за Боже пошиття; плювати на що-небудь;

faire cas de qch comme des neiges d'antan не надавати жодного значення чому-небудь, не звертати жодної уваги на що-небудь, не виявляти жодної цікавості до чого-небудь [8].

У двох із зіставлених мов виявляємо, наприклад, національний колорит, у значеннях:

чванлива людина: 1) укр. **хмара У хмару заходить** – чванитися, хизуватися, виявляти погорду перед ким-небудь [7, XI, с. 93];

2) фр. **vent faire du vent** – пишатися; **marcher/porter le nez au vent** ходити задравши ніс [8];

поверхнева людина: 1) англ. **wind his speech was mere wind** – його промова була беззмістовна [8];

2) фр. **pluie parler [causer] de la pluie et du beau temps** – говорити про дрібниці [8];

бідна людина: 1) укр. **вітер Вітер свище (зуде) у ки-шенях** – нема (не було) грошей [7, I, с. 687];

2) англ. **wind to sail close to the wind (to sail near to the wind)** 4) жити економно, розраховувати все до ко-пійки [8];

ненадійна людина: 1) нім. **Regen jmdn. im Regen stehen lassen** розм. кинути в біді кого-небудь, залишити кого-н. у важкій ситуації без підтримки [8];

2) фр. **tonnerre il est secret comme un coup de tonnerre** йому не можна довіряти таємниці; йому по секрету – все одно, що усьому світу [8]; фр. **vent tourner à tout vent, au moindre vent** – похвилинно змінювати свою думку.

До окремих значень з національним колоритом для характеристики людини належать

в українській мові:

сумна, похмура людина:

♦ укр. **хмара Хмара хмарою:** б) (хто) дуже сумний, похмурий хтось [7, XI, с. 93];

♦ укр. **сніг Орати носом сніг б)** рідко. Журитися, сумувати [7, IX, с. 423];

неуважна людина:

♦ укр. **вітер Ловити вітри** – бути неуважним [7, I, с. 687];

скупа людина:

♦ укр. **сніг Зимою (взимку) снігу не дістанеш** – хто-небудь дуже скупий [7, IX, с. 423];

в німецькій мові:

хвалько:

♦ нім. **Wind Wind machen** – розм. хвалитися [8];

в англійській мові:

ризикована людина:

♦ англ. **wind to fling / cast smth. to the winds** – відки-нути що-небудь (розсудливість, обережність і т. п.); **to sail close to the wind** 3) бути на межі порядності або пристойності, на слизькому шляху [8];

невпевнена людина:

♦ англ. **wind to hang in the wind** – вагатися [8];

ляклива людина:

♦ англ. **wind to get the wind up** брит. розм., втратити спокій, злякатися **He got the wind up** – Він перелякався [8];

людина із **заплямованою репутацією:**

♦ англ. **cloud a cloud on one's reputation** – пляма на репутації кого-небудь [8];

в французькій мові:

нестерпна людина:

♦ фр. **grêle c'est la grêle (c'est la grêle [il est pire que la grêle])** заст. розм. набридлива, нестерпна людина [8]; фр. **vent figure à vent debout** мерзенний тип; огидна пи-ка [8];

розлючена людина:

♦ фр. **vent lâcher ses vents** 1) нервувати, дратуватися 2) розрядитися, випустити пари [8];

брехлива людина:

♦ фр. **vent vendre du vent** давати неправдиві обіцянки [8];

ірон. **вояка:**

♦ фр. **foudre un foudre de guerre** 3) ірон. горе-воїн, бравий воїн [8];

боягузлива людина:

♦ фр. **vent avoir le derrière au vent** 2) бігти, не огля-даючись; **être né un jour de grand vent** народитися в день святого Боягуза; бути боягузом [8];

підлабузник:

♦ фр. **vent un roseau qui plie à tous vents** він намага-ється догодити і нашим і вашим [8];

голодна людина:

♦ фр. **vent humer du vent, il hume du vent** – він давно не їв [8];

гола людина:

♦ фр. **vent avoir le derrière au vent** 1) про-мати. бути зо-всім голим [8].

Отже, аналіз вживання лексичних одиниць, які поз-начають природні явища, визначив, що з їх загальної кількості відповідних значень (101 значення) 34,6 % (35 значень) належать до значень з позитивною коно-тацією, а 65,4 % (66 значень) – до значень з негативною коно-тацією. Зокрема, в українській мові виявлено значення з негативною конотацією (100 %); в німецькій мові: 33 % – позитивна конотація, 67 % – негативна конотація; в англійській мові також: 33 % – позитивна конотація, 67 % – негативна конотація; в французькій мові: 42 % – позитивна конотація, 58 % – негативна конотація. За кількістю проаналізованих значень (101 значення) їхня переважна більшість належить францу-зькій мові (64 значення). В англійській мові виявлено

18 значень, в українській мові – 13 значень, а в німецькій – 6. Цікаво відмітити, що лексема «вітер» виявила найбільшу кількість вживань у значеннях для характеристики людини (62 % з загальної кількості): 21 зна-

чення (з 35 значень), що становить 60 % значень з позитивною конотацією; 42 значення (з 66 значень), що становить 64 % значень з негативною конотацією.

ЛІТЕРАТУРА

1. Блумфилд Леонард Язык [Текст] / Леонард Блумфилд; пер. с англ.: Е.С. Кубряковой, В.П. Мурат; под. ред. и с предисл.: М.М. Гухман; коммент.: Е.С. Кубряковой. – Изд. 4-е. – М.: ЛИБРОКОМ, 2010. – 608 с.
2. Корнилов О.А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов [Текст]: учеб. пособие для студ. вузов / О.А. Корнилов. – 3-е изд. испр. – М.: КДУ, 2011. – 350 с.
3. Марковина И.Ю. Культура и текст. Введение в лакунологию [Текст] / И.Ю. Марковина, Ю.А. Сорокин. – М.: ГЕОТАР-Медиа, 2010. – 144 с.
4. Пинкер Стивен Язык как инстинкт [Текст] / С. Пинкер; пер. с англ.: Е.В. Кайдаловой; общ. ред.: В.Д. Мазо. – Изд. 2-е, испр. – М.: ЛИБРОКОМ, 2009. – 456 с.
5. Шаховский В.И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка. – Изд. 3-е. – М.: Книжный дом «Либроком», 2009. – 208 с.
6. Шор Р.О. Язык и общество [Текст] / Р.О. Шор; предисл. В.М. Алпагова. – Изд. 3-е, испр. и доп. – М.: ЛИБРОКОМ, 2011. – 160 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ:

7. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І.К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1970-1980.
8. АBBYU Lingvo 12.

REFERENCES

1. Blumfyld Leonard Language /trans.: E. Kubryakova, V. Murat. – Issue 4. – Moscow: LYBROKOM, 2010. – 608 p.
2. Korniylov O.A. World's language pictures as derivatives of national mentalities: tutorial for students. – Issue 3. – Moscow: KDU, 2011. – 350 p.
3. Markovyna Y.Yu., Sorokyn Yu.A. Culture and text. Introduction in lacunalogy. – Moscow: HEOTAR-Medya, 2010. – 144 p.
4. Pynker Styven Language as an instinct / trans.: E.V. Kaydalova. – Issue 2. – Moscow: LYBROKOM, 2009. – 456 p.
5. Shakhovskyy V.Y. Categorization of emotions in a lexico-semantic system of language. – Issue 3. – Moscow: Bookshop “Lybrokom”, 2009. – 208 p.
6. Shor R.O. Language and society. – Issue 3. – Moscow: LYBROKOM, 2011. – 160 p.

SOURCES OF ILLUSTRATIONS

7. Ukrainian dictionary / Ed.: I.K. Bilodid. – Vols. 1-11. – Kyiv: Naukova dumka, 1970-1980.

Linguistic human characteristics in the light of the connotation (comparative analysis)

L. V. Drobakha

The article deals with the questions of the specific peculiarities' investigation of the mentality of different native speakers. The common and specific peculiarities of the usage of the natural phenomena' names in the connotative meanings with human characteristics in a society by the comparative analysis are analysed. The quantitative analysis of the usage of the natural phenomena' names in Ukrainian, German, English and French in comparative aspect is carried out.

Keywords: comparative analysis, a natural phenomenon, connotation, human characteristics, the national perception of the world.

Языковые характеристики человека через призму коннотации (сопоставительный аспект)

Л. В. Дробаха

Статья посвящена вопросам исследования специфических особенностей менталитета носителей разных языков. Путем сопоставительного анализа исследованы общие и национально-специфические особенности употребления названий природных явлений в коннотативных значениях, которые содержат характеристики человека в обществе. Проведен количественный анализ употребления названий природных явлений в сопоставительном аспекте в украинском, немецком, английском и французском языках.

Ключевые слова: сопоставительный анализ, природное явление, коннотация, характеристики человека, национальное мировосприятие.